METBROEKBOS

In het 185 ha grote landschapsreservaat Dal van de Ruiten A dat in eigendom is van de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten ligt een groot fraai oud eikenbos met een dichte onderbegroeiing. Dit Metbroekbos is in 1927 geschonken aan Natuurmonumenten, die de laatste 15 jaar ook delen van het omliggende kultuurland heeft aangekocht bestaande uit bosjes, essen en boomweiden, die een soort parkachtig landschap vormen, die al 15 jaar extensief beweid worden door een oud runderras, de Lakenvelder. Het gebiedje ligt tegen het pitoreske gehucht Smeerling aan, dat de status heeft van beschermd dorpsgezicht. Een verkenning met opzichter Luut Halmingh van Natuurmonumenten.

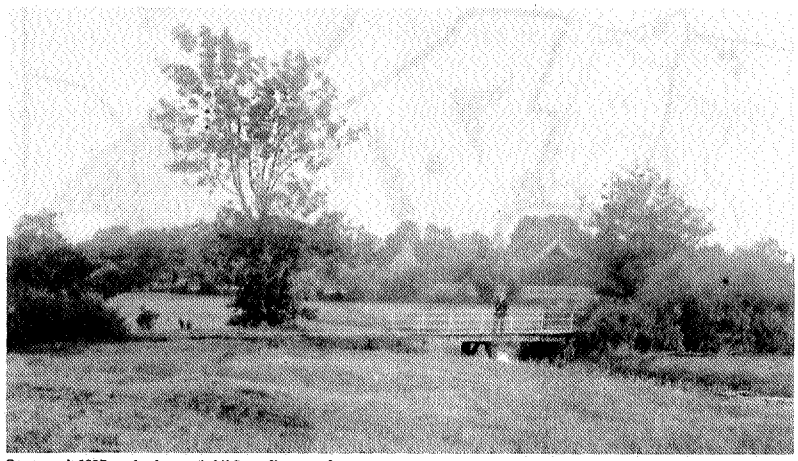

Opname uit 1897 van het bruggetje bij Smeerling over de Ruiten A

Jan Abrahamse

Het dal van de Ruiten A ligt in Westerwolde, een eeuwenlang geïsoleerd landschap, een zandeiland met vele uitstulpingen, omringd door eindeloze hoogvenen. Het landschap wordt doorsneden door een tweetal beken met vele zijstroompjes. De Ruiten A had zijn oorsprong in het Zwarte Meer, een groot veenmeer in Zuidoost Drente. De Mussel A werd gevoed uit de Valthervenen. Ten zuiden van Wedde vloeien beide beken samen tot de Westerwoldse A. Het isolement van Westerwolde heeft zich nog tot in deze eeuw voortgezet. De ontwatering en de ontsluiting waren zeer gebrekkig. Door de ontginning van de Drentse venen moesten Ruiten A en Mussel A steeds meer water ontvangen en de kapaciteit daartoe was onvoldoende. In 1891 werd de *'Vereniging tot Bevordering der Kanalisatie van Westerwolde'* in het leven geroepen en sekretaris A. A. Lubberts schreef onder het motto Westerwolde moet gekanaliseerd worden: *'De Bosschen verdwijnen meer en meer. En dat verdwijnen heeft een zeer ongunstigen invloed op het landschap. 't Klimaat wordt ruwer, onaangenamer. Onbelemmerd giert de gure wind over de kale velden. De rogge bevriest meer dan vroeger op de niet zoo goed beschutte esschen, en zoo heeft het ene verlies het andere tot onafscheidelijk gevolg. . .'*
'Wel is de gehele streek van Veele tot Jipsinghuizen nog rijk aan bosch. De boomen staan op vele plaatsen, om en in hooi- en weilanden, zoo dicht aaneen, dat Dr. Hommo Tonckens verklaart, er mee verlegen te zijn of hij die streken als bosch dan als weidelandschap op de kaart moet aangeven.'

Nietig stroompje

In de zomer van 1897 maken enkele fotografen een tocht door Westerwolde. Zij treffen een landschap aan dat H. J. Tiemersma aldus beschrijft: *'Voor ons: de heide! Achter ons, hoogten en laagten, alles heide! En over die vochtige heide glansde 't reeds dalende zonlicht, groenschemerend over hier en daar een stukje aardappelland, door een heidebewoner met weinig mest – in 't zweet zijns aanschijns – vruchtbaar gemaakt. In de verte . . . boerenwoningen. Daar rees de grond weer, en had men dus minder hinder van 't groote last van heel Westerwolde: water, dat niet afvloeien kan. Even – rechts vóór ons – als een groot, pasgesloten graf, het driehoekige dak van eene 'plaggenhut.' Ingegraven in eene zandhoogte, alleen het dak boven de grond staat eene dier primitieve woningen, waarin de armste bewoners der heide hunne dagen slijten. (. . .) De heidebewoner zou tot welvaart kunnen komen . . . als de Aa niet zo'n nietig stroompje was, als een flink afwateringskanaal mestaanvoer mogelijk maakte en*

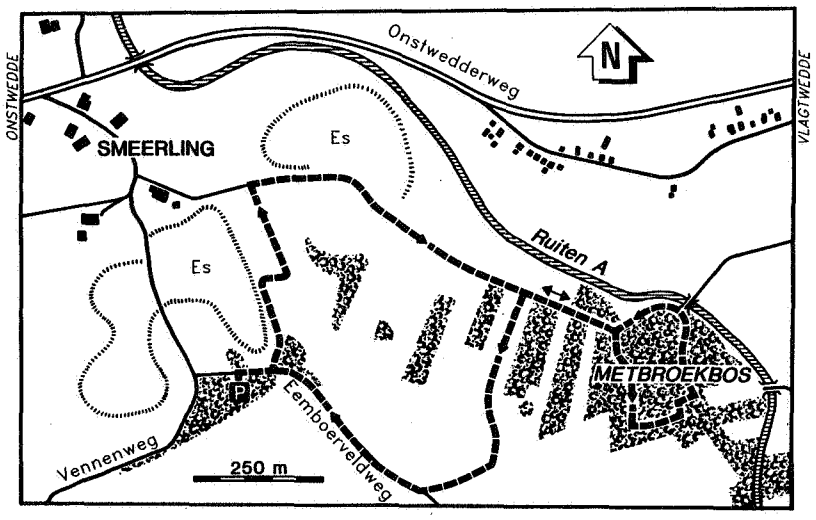

den grond ontlastte van 't overvloedig ingezogen water.'
Inmiddels zijn de beken gekanaliseerd en ter verbetering van de afwatering zijn tussen 1911 en 1918 het Mussel A kanaal, het Ruiten A kanaal en het B.L. Tijdenskanaal gegraven. Door de diepe ontwatering is het natte karakter verdwenen. Het reliëf langs de beekdalen is nog grotendeels aanwezig in de vorm van steilranden.

Het Metbroekbos is om een aantal redenen bijzonder:
- Het is een restant van een oorspronkelijk veel groter bosgebied in Westerwolde.
- Het Metbroekbos en het Liefstinghsbroek zijn de meest gevarieerde loofbossen van Nederland met zomereik, beuk, gewone esdoorn, zachte berk en es. De onderbegroeiing is goed ontwikkeld.
- De akkers van Natuurmonumenten zijn boomweiden en de oudste daarvan worden al sinds 1976 beweid door Lakenvelders.
- Het nabij gelegen gehucht Smeerling kent een aantal prachtige Saksische boerderijen uit de 17de eeuw.

Wandeling

De wandeling begint zo'n 700 m ten zuiden van het gehuchtje Smeerling. Het gehucht is gelegen aan de weg van Onstwedde naar Vlagtwedde. Voor de brug van de Ruiten A gaat u rechtsaf door Smeerling naar het zuiden. Na 700 meter gaat links de Eemboerveldweg en dan na 50 meter is rechts een parkeerterreintje waar men de auto kan achterlaten. Bij dat parkeerplaatsje begint de 4 km lange wandeling. Als we de parkeerplaats verlaten gaan we rechtsaf de Eemboerveldweg op. We lopen al meteen in het gebied van Natuurmonumenten. Aan de linkerkant ligt een oude es die in 1990 eigendom werd en nu zo ekologisch mogelijk beheerd wordt, dus geen kunstmest en chemische spuitmiddelen. Bij een paaltje met een blauwe kop gaat de route linksaf naar een schelpenpad. Het pad loopt langs een ruilverkavelingssloot met verderop een stuwtje. Het pad ligt op grond van Natuurmonumenten maar is in beheer bij de gemeente Stadskanaal. Aan de overkant van de sloot staan 2 poothekken die de vereniging daar geplaatst heeft. Ook verderop langs de route zullen we veel van deze houten hekken zien. Twintig meter van het beginpunt staat een informatiebord van Natuurmonumenten over het natuurreservaat dat sinds kort het Dal van de Ruiten A genoemd wordt. Daarvoor werd het aangeduid met de Vlagtwedder essen. Het gebied strekt zich uit tussen Smeerling, Vlagtwedde en Jipsinghuizen, totaal zo'n 8 km lengte. De terreinen die Natuurmonumenten beheert zijn niet aaneengesloten, maar liggen zeer versnipperd in dit deel van Westerwolde met een koncentratie rond het Metbroekbos en het Liefstinghsbroek. De rest van de snippers bestaan uit oude essen, stukjes stroomdal, grasland, stroken beplanting, e.d. Het totale gebied is 1000 ha, waarvan Natuurmonumenten 185 ha bezit. Het Metbroekbos is 16 ha en het grasland er omheen is zo'n 40 ha. De boerderijen aan de linkerkant behoren tot Smeerling. De oudste boerderij is zo'n 350 jaar. Toen men de nieuwe provinciale weg van Onstwedde naar Vlagt-

Smeerling

FOTO: JAN ABRAHAMSE

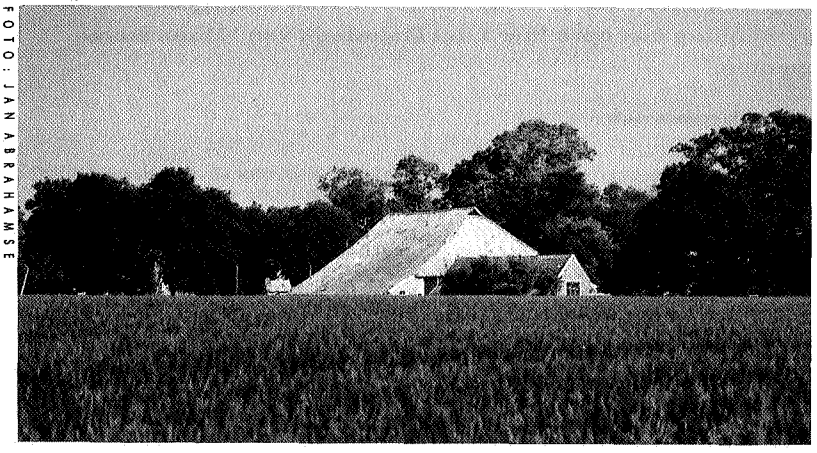

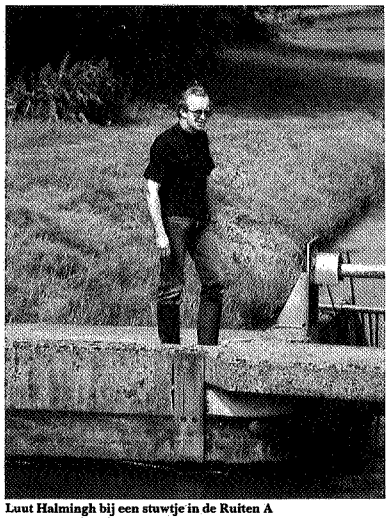

FOTO: JAN ABRAHAMSE

Luut Halmingh bij een stuwtje in de Ruiten A

wedde aangelegd heeft, vond men ten westen van Smeerling een oude grafheuvel en veel resten van urnen uit een periode 1200 jaar voor Chr.
Op het perceel aan de linkerkant wordt op het moment dat we er langs lopen haver verbouwd. *'Meestal verbouwen we wintergraan op die oude essen'*, zegt Luut Halmingh, *'maar dit perceel hebben we pas verleden jaar gekocht en toen was het te laat en te nat om dat te verbouwen.'* De haver wordt verkocht via de Ekomarkt, evenals het wintergraan. Behalve dit perceel is er nog zo'n 15 ha bouwland in beheer. Wintergranen, zoals bijvoorbeeld rogge zijn de belangrijkste gewassen. Aan de rechterkant van het pad, over de sloot ligt grasland, een standweide noemt Luut Halmingh dat. 'Onze koeien, de Lakenvelders, worden in mei op deze graslanden, die verspreid over het terrein liggen en onderling met elkaar in verbinding staan, ingeschaard tot ongeveer november.' Het beheer van de Lakenvelders doet Natuurmonumenten al sinds 1978 zelf. Halmingh heeft hiervoor hulp van 2 vaste medewerkers en 's zomers één losse kracht, omdat er dan veel te doen is in en rond het Metbroekbos: er moet gehooid en gekuild worden, de akkerbouwgewassen moeten verzorgd worden.

Het schelpenpad slingert langs het perceel en halverwege is aan de rechterkant een windsingel aangelegd bestaande uit meidoorn, eik en els. Door de singel heeft men mooie doorkijkjes naar het dal van de sloot, die vroeger een zijtak was van de Ruiten A. Voor ons zien we al de betonnen brug over de Ruiten A van de weg Onstwedde – Vlagtwedde. De bomen die we zien zijn eiken die op de rand van de es staan. Bij de driesprong gaat de route rechts af. We passeren de sloot en zien daar links en rechts het stroomdal dat naar de kanten toe oploopt. Links, waar de bomen staan, ligt een steilrand van het stroomdal. Even verder ligt links weer een oude es, die nu nog eigendom is van een boer, maar die waarschijnlijk in de toekomst in het kader van de Herinrichting eigendom wordt van Natuurmonumenten. *'Je kunt aan deze es prachtig zien hoe die rond loopt'*, vertelt Halmingh enthousiast. Naast het schelpenpad ligt een onverharde weg die naar het Metbroekbos loopt en in gebruik is bij de boeren. *'Rechts zie je onze nieuwste uitbreiding van de standweide, een perceel bouwland van ruim 4 ha, dat we afgelopen herfst aangekocht hebben. We hebben het niet ingezaaid met gras, maar spontaan zijn er verschillende soorten gras opgekomen. Het ziet er al fraai uit, het is geen rommeltje. Witbol, staartgras, geknikte vossenstaart en vergeet-me-nietjes zijn al volop aanwezig.'* Langs de sloot zien we voederwikke, duizendblad, grasmuur en kamille. Links staat weer een poothek.

Pas op!, Schrikdraad

Het volgende perceel links is weer eigendom van Natuurmonumenten. Het strekt zich uit tot de Ruiten A en was ook in gebruik als bouwland. Er worden momenteel voederbieten op verbouwd. In de winter staat het vee binnen omdat het hier in het beekdal erg vochtig is. De voederbieten dienen dan als voer voor het vee. Rechts weer een poothek, met daarbij de waarschuwing: Pas op! Schrikdraad. Luut Halmingh: *'De stroom op de draden is echt nodig voor de koeien en vooral de kalveren. De beesten zouden anders zo door het raster lopen.'* We naderen nu een bordje van Natuurmonumenten dat vermeldt dat er in het landschapsreservaat een vrije wandeling op wegen en paden mogelijk is en dat honden aangelijnd dienen te zijn. Hier is aan weerszijden van de weg een begroeiing van wilg en ratelpopulier. Het geeft als ware een toegang tot het Metbroekbos. Over de weg is een slagboom geplaatst en het schelpenpad, dat overigens ook als fietspad wordt gebruikt, gaat recht door. Na een paar meter zien we rechts 'een overstapje', een soort bruggetje over het raster met een bordje voetpad. De wandeling gaat echter recht door. We bereiken nu het Metbroekbos. Het is een restant van een vroeger veel groter bos, zoals er in Westerwolde veel meer zijn geweest. Het is een oud eiken/beukenbos op een leemhoudende grond met daaronder een laag van hazelaar, meidoorn, lijsterbes, vuilboom en lianen, hop en kamperfoelie. Op de grond een ondergroei van braam. De route gaat rechtdoor waar een bord staat dat het verboden is voor ruiters, naast wederom een poothek aan de rechterkant. Het Metbroekbos is toegankelijk op de wegen en paden van zonsopgang tot zonsondergang. Dit is om het Metbroekbos met zijn omgeving een rustgebied te laten – er wordt ook niet gejaagd – voor de reëen, de hazen, de vossen en de vogels. We passeren

FOTO: LUUT HALMINGH

FOTO: LUUT HALMINGH

Klaverzuring

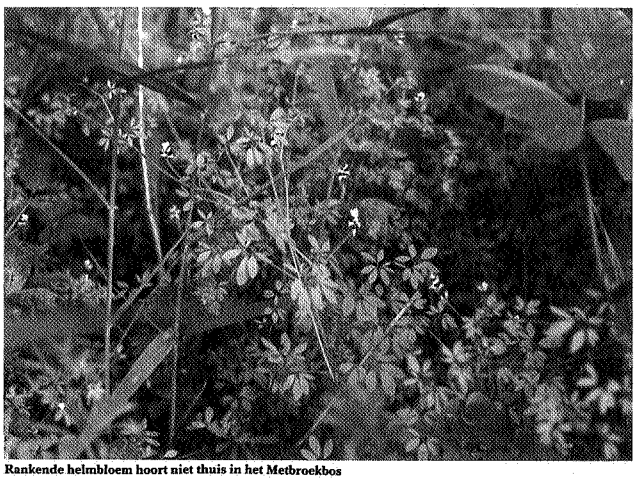

FOTO: LUUT HALMINGH

Rankende helmbloem hoort niet thuis in het Metbroekbos

een slootje dat uitkomt op een oude zijtak van de Ruiten A, dat 't Winsel werd genoemd. We verlaten nu het schelpenpad dat naar links afbuigt naar de Ruiten A.

Beheren is niks doen

De route gaat langs een hek een bospad in. Luut Halmingh: *'Je krijgt hier een goede indruk van het bos. We beheren dit zo natuurlijk mogelijk, dat houdt in: niks doen. Je ziet hier ook de onderbegroeiing goed in de vorm van bijvoorbeeld klaverzuring, grootbloemmuur. In het voorjaar heb je echt een tapijt van bosanemonen.'* Na ongeveer 20 meter gaan we rechts af. Hier wijst Halmingh op gierstgras. Links zien we meteen een omgevallen boom. *'Allerlei soorten mossen verschijnen er op. De boom is niet dood, er zijn ook nog bladeren aan de takken.'* Het bos is hier zeer dicht begroeid, vooral ook aan de ondergrond met braam. *'Kijk, hier vind je een plant waar we niet zo gek mee zijn'*, zegt Halmingh, *'de rankende helmbloem, een plantje van schrale zure gronden en omdat dit hier een rijke grond is, zou die hier niet mogen staan, maar je ziet hem hier massaal. En dat kun je toeschrijven aan zure regen.'* Kleine obstakels op de weg blijven ook liggen. Kijk salomonszegel, roept Luut opgetogen.
Halmingh is geboren en getogen in Smeerling. Vanaf 1978 werkt hij bij Natuurmonumenten, eerst twee jaar als parttimer daarna in vaste dienst. Daarvoor was hij boer op een klein gemengd bedrijf ook in Smeerling. Als hobby heeft Luut nog steeds een koe en een paard.

't Winsel

FOTO: LUUT HALMINGH

't Winsel

In het bos komt het brede skala van zangvogels voor met als bijzondere soorten de nachtegaal en de wielewaal. De roofvogels die hier broeden zijn de buizerd, de havik, boomvalk, torenvalk, sperwer en grauwe klauwier. Het pad slingert door het bos. Na geruime tijd komen we op een driesprong en daar gaan we links af. Na een tiental meters gaan we rechtsaf. Het pad gaat precies tussen een eik en een beuk door. Het bos is hier ruimer, hetgeen veroorzaakt wordt door de eiken en beukenbegroeiing. Het pad voert naar 't Winsel. Op de hoge oever staan beuken. Luit Halmingh: *'We hebben 't Winsel een paar jaar geleden helemaal opgeschoond, want die was helemaal verland. Nu staat er weer water in en dat is erg interessant voor vogels en insekten.'* We volgen het pad door het bos en lopen min of meer evenwijdig aan 't Winsel. In dit gedeelte staan veel beukebomen.

FOTO: LUUT HALMINGH

Nachtegaal

Delen van het Metbroekibos zijn al in eigendom van de vereniging sinds 1927. Dat was ver voor de ruilverkaveling. De twee personen die zich hebben ingespannen om het Metbroekbos te behouden, evenals het iets zuidelijker gelegen en niet voor publiek toegankelijk Liefstinghsbroek, waren burgemeester J. H. Schönfeld van Winschoten en Ir. A. Zandstra van het Waterschap Westerwolde die hun bezittingen in beide gebieden over deden aan Natuurmonumenten. Dit gedeelte van het bos heeft ook minder ondergroei doordat het kronendak zo dicht is dat er nauwelijks licht op de grond valt. Sommige bomen zijn hier meer dan 200 jaar oud. We lopen langs een beuk, die tot verleden jaar nog een dubbele kroon had. Tijdens een storm is de ene helft er af gebroken. Aan de verjonging van de eiken en beuken hoeft men niet veel te doen. Dat gaat erg spontaan. We naderen het oorspronkelijk schelpenpad dat naar rechts over twee bruggetjes voert over 't Winsel en de Ruiten A. Hoewel de wandeling linksaf gaat is het uitzicht op de bruggetjes erg mooi. Het dorp dat we zien is Vlagtwedde. Er bevindt zich een picknickplaats en stroomafwaarts ligt een van de vele stuwtjes in de Ruiten A. *'In de winter blijft hier het ijsvogeltje als dwaalgast evenals de zwarte specht, maar we kunnen ze hier niet vasthouden; in het voorjaar vliegen ze altijd weer weg. Dat is wel jammer'*, verzucht Luut Halmingh. We vervolgen daarna weer het schelpenpad met aan de rechterkant de Ruiten A en lopen dus terug. *'Je moet je voorstellen dat het hier aan de linkerkant het bos in het voorjaar helemaal wit is van de bosanemonen. Dat is prachtig, puur natuur.'* aldus Halmingh. Na 20 meter vanaf de bruggetjes zie je aan de rechterkant de Ruiten A en 't Winsel naast elkaar stromen. Op een restant van een steilrand staan 6 eiken in het aardappelveld aan de overkant van de Ruiten A. We komen terug bij de driesprong waar we het bos in zijn gegaan en lopen een stukje hetzelfde pad terug tot aan het 'overstapje' met het bordje Voetpad dat we op de heenweg al zagen.

Parkachtig landschap

We gaan over het overstapje links het weiland in. Het pad gaat in een rechte lijn door het weiland naar een reeks prachtige oude elzen. Het is een natuurlijk grasland en de bomen zijn altijd blijven staan omdat ze perceelsscheidingen vormden. Het geeft de aanblik van een parkachtig landschap. Op dit terrein en het weiland dat er achter ligt heeft Natuurmonumenten sinds 1976 beweiding met Lakenvelders toegepast. Volgens Halmingh zijn de effekten hiervan nu zichtbaar. *'Je ziet hier naast het pad kruipend zenegroen staan en verderop hier grasmuur en ereprijs. Ik geef hier vaak exkursies en de mensen zijn altijd weer enthousiast als ik ze op die plantjes wijs.'* Links zien we een driestammige els staan en verderop hele rijen elzen aan de rechterkant.

Bloemrijk grasland

FOTO: LUUT HALMINGH

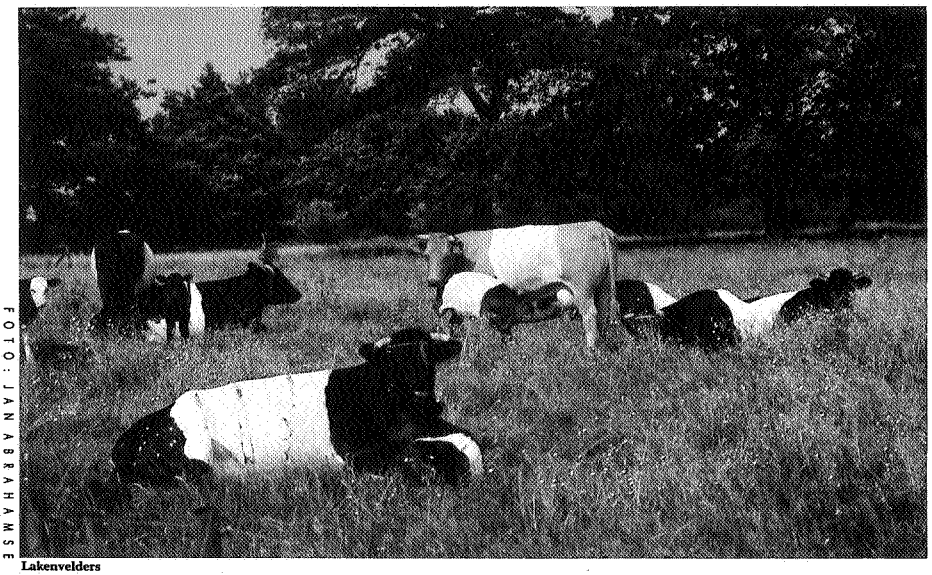

FOTO: JAN ABRAHAMSE

Lakenvelders

Parkachtig landschap met eiken

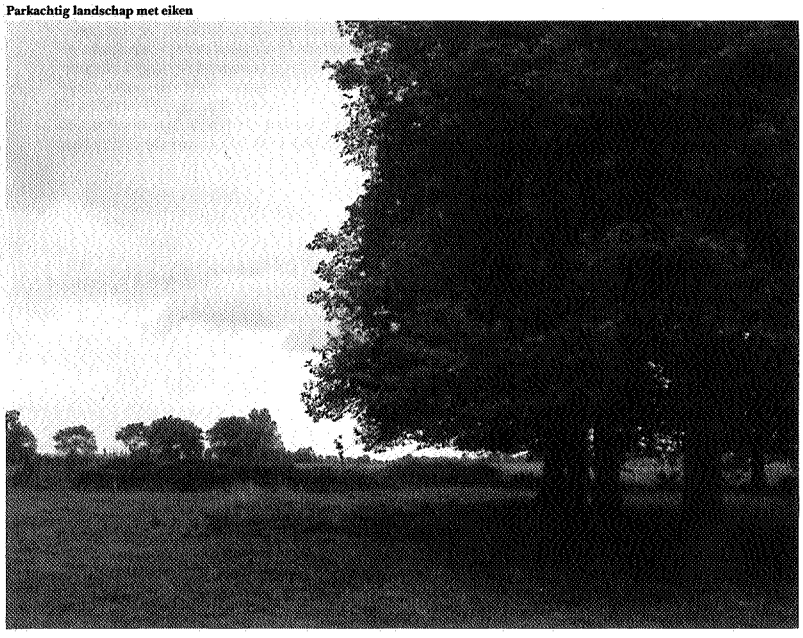

FOTO: LUUT HALMINGH

De Lakenvelders zorgen voor de begrazing; er zijn 15 koeien en 10 kalveren op 30 ha grasland. Op den duur zal dat 1 dier op de 2-2,5 ha worden, om zo te proberen dat er ook in dit grasland spontane bosgroei mogelijk wordt.
In principe redden de Lakenvelders zich zelf, ook met het kalveren. *'We houden toch wel altijd een oogje in het zeil'*, zegt Halmingh. We passeren weer een overstapje, dat binnenkort verplaatst wordt omdat het grasland wordt uitgebreid.
Aan het eind van het schelpenpad staan 2 witte paaltjes en hier bereiken we weer de Eemboerveldweg, waar we rechtsaf gaan. We lopen dan weer richting parkeerplaats. Alles wat rechts van de weg ligt is van Natuurmonumenten. Links liggen landerijen van partikuliere boeren. Op de vraag of Natuurmonumenten daar ook aankopen wil doen, zegt Luut Halmingh: *'Je ziet daar aan de linkerkant een bosje liggen in een heideterreintje. Dat bosje noemen we hier de Ol Tang en is eigendom van Staatsbosbeheer. Het zou mooi zijn als we dat ook in beheer zouden hebben. Daarna zou je kunnen proberen om in de toekomst ook het tussenliggende gebied te kopen.'*
Bij het hek aan de rechterkant van de Eemboerveldweg heb je een prachtig uitzicht op het oude stroomdal met zijn elzenrijen. Na 200 meter bereiken we de parkeerplaats, het eindpunt van de wandeling. ●